

minde gerçekleştirilen astronomik gözlem ve ölçümlerle ilgili mâlumat ilim tarihi açısından son derece önemlidir. *Firdevsü'l-îhikme*, klasik tıp anlayışının vazgeçilmez ilkesi sayılan "beden sağlığı ile ruh sağlığının yani ahlâkın bir arada mütalaa edilmesi gerektiği" hususunu savunan, ayrıca tıp-felsefe ilişkisini en güzel şekilde yansıtan bir eser olması bakımından da üzerinde durulmaya değer bir kaynaktır.

Müellif, hekimlik ahlâkına dair bilgi ve öğütlere de yer verdiği eserini sonradan Süryânîce'ye çevirmiştir. *Firdevsü'l-îhikme*'nin tenkitli metni Muhammed Zübeyr es-Siddîki tarafından yayımlanmıştır (Berlin 1928). Nâşirin tesbitine göre bu eser, başta Ebû Bekir er-Râzî olmak üzere birçok hekim ve kültür tarihçisi için kaynak olmuştur (*Firdevsü'l-îhikme*, nâşirin önsözü, s. yd).

BİBLİYOGRAFYA :

Ali b. Rabben et-Taberî, *Firdevsü'l-îhikme* (nşr. Muhammed Zübeyr es-Siddîki), Berlin 1928, nâşirin önsözü, s. yd; a.mlf., *er-Red 'ale'n-naşârâ* (nşr. I. A. Khalifa — W. Kutsch), Beyrut 1959; a.mlf., *ed-Dîn ve'd-devle* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1973; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 112; İbnü'l-Kıftî, *İhbârü'l-'ulemâ* (Lippert), s. 167, 187; İbn Ebû Usaybia, *Uyûnü'l-enbâ*, s. 414.

MAHMUT KAYA

FİREBRİ

(الفربري)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yûsuf b. Matar el-Firebrî (ö. 320/932)

Buhârî'nin el-Câmi' u's-şâhîh adlı eserinin en önemli râvisi.

231'de (845) Ceyhun ile Buhara arasındaki Firebr (Ferebr) köyünde doğdu. Müslim ve Tirmizî gibi muhaddislerin hocası olan Ali b. Haşrem el-Mervezî'den hadis tahsil ettiği bilinmekte, diğer hocaları ve tahsil hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kendisinden İbnü's-Seken, Ebû Zeyd el-Mervezî, Ebû İshak İbrâhim b. Ahmed el-Müstemlî, Ebû'l-Heysem Muhammed b. Mekki el-Küşmîhenî ve Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Hameviyye (Hammûye) es-Serahsî gibi *Şâhîh-i Buhârî* râvileri hadis rivayet etmişlerdir (diğer talebeleri için bk. *DİA*, VII, 117'deki şema). Talebesi Küşmîhenî *el-Câmi' u's-şâhîh*'i ondan 320 (932) yılında dinlediğine göre hayatının sonuna kadar öğretim faaliyetini sürdürmüş demektir.

Firebr'i ilim dünyasına tanıtan en önemli faaliyeti, Buhârî'nin *el-Câmi' u's-şâhîh*'inin aslına sahip olması (Sezgin, s. 178) ve onu rivayet etmesidir. Buhârî'den bu eseri 248'de (862) Firebr'de, 252'de (866) veya 253-255 (867-869) yılları arasında Buhara'da dinlediği belirtilmektedir. Her ne kadar Firebr'nin, *el-Câmi' u's-şâhîh*'i Buhârî'den birçok kişinin dinlediğini, fakat bu râvilerin hepsinin kendisinden önce vefat ettiğini söylediği ileri sürülmekteyse de Zehebî bu rivayetin doğru olmadığını belirterek eseri Firebr'den sonra Buhârî'nin talebelerinden Pezdevî'nin (ö. 329/940-41) rivayete devam ettiğini bildirmektedir. Firebrî ayrıca, Buhârî'nin halku'l-Kur'ân konusunda yazdığı *Halku ef'âli'l-îbâd* adlı eserini de rivayet etmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 722; ayrıca bk. HALKU EF'ÂLİ'İ-İBÂD).

Güvenilir bir muhaddis olan Firebrî 20 Şevval 320'de (24 Ekim 932) vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 260-261; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 95; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 245-246; Nevevî, *Mâ temessü ileyhi hâcetü'l-kâr li-Şâhîh-i-İmâmî'l-Buhârî* (nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), s. 60; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 290; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XV, 10-13; Safedî, *el-Vâfi*, V, 245; İbn Hacer, *Fethu'l-bâr* (Sa'd), I, 19-20; Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, İstanbul 1956, s. 178; M. Tâhir İbn Aşûr, "el-Firebrî ve rivâyetü's-Şâhîhayn", *el-Hidâye*, X/2, Tunus 1982, s. 34-36; M. Yaşar Kandemir, "el-Câmi' u's-sahîh", *DİA*, VII, 116-117.

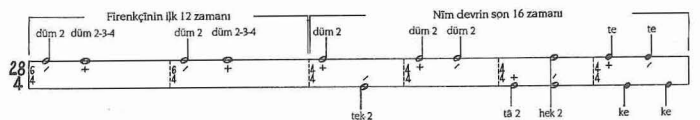
ALİ OSMAN KOÇKUZU

FİRENGİ FER'

(فرنگی فرع)

Türk mûsikisi usullerinden.

Kelime olarak "Avrupa tarzı fer' usulü" anlamına gelmektedir. Yirmi sekiz zamanlı bir büyük usul olup firenkcî'nin usulünden ilham alınarak tertip edildiği söylenmektedir. İki tane altı zamanla dört tane dört zamanın, yani iki yürük semâi ve dört sofyân usulünün birleşmesinden meydana gelmiş olup 28 / 4'lük ikinci mertebesi kullanılmıştır. Ayrıca darbeyn usullerinden bazılarının içinde de yer alan bu usulün şematik gösterilişi şöyledir:

Çok az kullanılmış olan firengî fer' usulünün zamanımıza ulaşan örneklerinden bununla sadece bestelerin ölçüldüğü anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 142-144; V, 290-291; Özkan, *TMNÇ*, s. 661-662; Rauf Yekta, *Türk Musikisi*, s. 121, 133; Sadettin Heper, "Türk Musikisinde Usuller", *MM*, sy. 346 (1978), s. 17.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

FİRENGİ MAHAL

Hindistan'ın Leknev şehrinde bulunan dinî eğitim kurumu.

1693 yılından beri faaliyet gösteren müessesenin ismi, buradaki binada (mahal) daha önce Avrupalı (Frenk) tüccarların oturmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Bâbürlü Hükümdarı Evrengizb 1691'de burayı, ileride "ders-i Nizâmî" adıyla anılan öğretim usulünü ortaya koyacak olan Molla Nizâmaddin'in ailesine tahsis etmiş ve yaklaşık 250 yıl kadar, bu aileye mensup ilim adamları verdikleri derslerle Dârü'lulûm-i Firengî Mahal'in faaliyetini yürütmüşlerdir.

Şibli en-Nu'mânî tarafından "Hindistan'ın Cambridge'i" olarak nitelendirilen Firengî Mahal, XVIII ve XIX. yüzyıllarda Hindistan'daki en önemli İslâmî eğitim merkezlerinden biri idi; bununla birlikte bilinen mânada teşkilâtli bir kurum haline gelmesi ancak XX. yüzyılın başlarında mümkün olmuştur. Genel olarak burada ulemânın kendi evlerinde ayrı ayrı ders vermeleri usulü takip edilmiş ve masraflar Bâbürlüler devrinde kısmen sultanlar tarafından karşılanmıştır.

Esas itibarıyla ders-i Nizâmî usulünün uygulandığı öğretimde özellikle fıkıh ve mantık üzerinde çok duruluyordu; dolayısıyla bu müessesenin eğitim anlayışı, Şah Veliyyullah'ın Delhi ve onun bir bakıma devamı olan Diyübendî usullerinden farklıdır ve daha çok bir aile geleniği şeklinde gelişen Firengî Mahal'de tasavvufî hayat da bütün canlılığı ile yaşatılmıştır. Firengî Mahal ulemâsı zaman zaman Hindistan'ın Madras, Râmpûr, Haydarâbâd gibi şehirlerine giderek oralarda da ders vermişlerdir; ancak asıl merkez her zaman için önemini korumuştur.

Firengî Mahal ulemâsı aynı zamanda yazdıkları eserlerle çok meşhur olmuşlardır. Meselâ Abdülhay el-Leknevî'nin kitapları ve fetvaları (bk. MECMÛA-i FETA-VÂ) bugün dahi Güney Asya müslümanları için vazgeçilmez birer kaynaktır. Yine Firengî Mahal'in en önemli temsilcilerinden olan Mevlânâ Abdülbârî (Kıyâ-müddin Muhammed), aktif siyasî hayatının yanı sıra yazdığı irili ufaklı 111 eserle dikkat çekmektedir. Abdülbârî ayrıca Firengî Mahal'in kurumlaşmasını da gerçekleştiren kişidir. 1905'te tesis ettiği Medrese Âliye Nizâmiye (Medresetü'n-Nizâmiyye) ile Firengî Mahal eğitimi bir sisteme oturtmuş ve bu medrese 1960'lara kadar faaliyet göstermiştir. Firengî Mahalliler Hindistan müslümanlarının siyasî mücadelelerinde de ön saflarda yer almışlardır. Bu arada XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı davasının savunuculuğunu üstlenmişler ve bütün Güney Asya'daki geniş bağlantılarının yardımıyla özellikle Hindistan Hilâfet Hareketi sırasında çok aktif rol oynamışlardır. Esasen Firengî Mahalliler, siyasî faaliyetleri ve kimlikleri itibariyle Hindistan'daki dinî tedrisat ekolleri içerisinde en fazla dikkat çekenler arasında yer almışlardır.

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem Pakistan'ın kuruluşuyla ilmî kadronun bir kısmının Hindistan'dan ayrılması, hem de dinî eğitim anlayışının değişmesi Dârü'lulûm-i Firengî Mahal üzerinde etkisini hissettirmiş ve müessesese eski önem ve canlılığını kaybetmiştir. Bununla birlikte Hindistan'ın özellikle son iki asırlık ilim, kültür ve siyaset tarihinde oynadığı rol her zaman için önemi koruyacaktır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şiblî Nu'mânî, *Maḳâlât, A'zamgarh* 1955, s. 91-123; P. Hardy, *The Muslims of British India*, Cambridge 1972, s. 114, 173; Mujeeb Ashraf, *Muslim Attitudes towards British Rule and Western Culture in India*, Delhi 1982, s. 249, 251; B. D. Metcalf, *Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900*, Princeton 1982, s. 29-35; G. Minault, *The Khilafat Movement*, New York 1982, s. 32-38; M. Mujeeb, *The Indian Muslims*, New Delhi 1985, s. 407-408; Azmi Özcan, *Pan-Islamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1914)*, İstanbul 1992, s. 196-198, 224-227; a.m.f., "Dârü'lulûm", *DİA*, VIII, 553; A. S. Bazmee Ansari, "Dâr al-'ulûm", *EI²* (İng.), II, 132; a.m.f., "Dârü'lulûm", *İDMİ*, IX, 132; F. C. R. Robinson, "Farangî Maḳall", *EI² Suppl.* (İng.), s. 292-294.

AZMİ ÖZCAN

FİRENKÇİN

(فرنگچین)

Türk müzikisi usullerinden.

On iki zamanlı bir küçük usul olup iki tane üç zaman ile üç tane iki zamanın, yani iki semâi ve üç nîm-sofyan usulünün birleşmesinden meydana gelmiştir. 12/8'lik birinci ve 12/4'lük ikinci mertebeleri kullanılmıştır. Bunlardan ikinci mertebesi nisbeten ağır olduğu için usulün son nîm-sofyanı vevlelendirilerek vurulabilir. Şematik gösterilişi yukarıdadır.

Bu usulün meydana getirilişi hususunda Rauf Yektâ Bey Zekâi Dede'den naklen şu bilgileri vermektedir: "Fransa Kralı I. François, 1543 yılında Kanûnî Sultan Süleyman'a devrin usta müsikîşinaslarından müteşekkil bir orkestra göndermiştir. Bu orkestranın sarayda verdiği konserler esnasında eserlerden birinin usulü padişah tarafından çok beğenilmiş ve Türk müsikîşinaslarının da bu ritimde eser bestelemesi istenmiştir. İsmi bilinmeyen bir müsikîşinas da frenkçin adıyla düzenlediği bu usulde eserler bestelemiştir." Ancak Mehmet Suphi Ezgi, firenkçin ve firengî fer' usullerinin Fâtiḥ Sultan Mehmed'den sonra icat edilmiş olabileceğini ifade etmektedir.

Çok az kullanılan firenkçin usulüyle daha çok peşrev ve bestelerle bazı Mevlî âyinlerinin üçüncü selâmları ölçülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Kantemiroğlu, *İlmü'l-müsikî*, I, 167; Ezgi, *Türk Musikisi*, II, 48-49; V, 283; Özkan, *TMNU*, s. 626-627; Rauf Yekta, *Türk Musikisi*, s. 116-117; Arel, *Türk Musikisi*, s. 109-111; Sadettin Heper, "Türk Musikisinde Usuller", *MM*, sy. 345 (1978), s. 12.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

FİRİŞTE

(فرشته)

Muhammed Kâsım Hindûşâh
b. Gulâm Alî el-Esterâbâdî
(ö. 1033/1623 [?])

Gülşen-i İbrâhîmî adlı

Farsça eseriyle meşhur olan tarihçi.

960'ta (1553) doğduğu tahmin edilmektedir. Esterâbâd'dan Hindistan'a göç edip Ahmednagar'a yerleşen bir ailenin çocuğudur. Garîbân veya Garîbzâde lakabıyla da anılır. Eserlerinde ailesi ve kendisi hakkında fazla bilgi vermeyen Firişte'nin babası Gulâm Ali Hindûşâh el-Esterâbâdî âlim bir kişiydi. Firişte Hindistan'da Şeyh Muhammed el-Mısrî ve Ahmed b. Nasrullah es-Sindî gibi meşhur âlimlerden ders okudu.

Genç yaşta Ahmednagar hâkimi Murtaza Nizamşah'ın (1565-1588) hizmetine giren Firişte onun saray muhafızları arasında yer aldı. Başvezir Mirza Han, Bîcâpûr saltanat nâibi Dilâver Han ile birlikte Murtaza Nizamşah'ı tahttan indirmeye kalkıştığı zaman durumun ciddiyetini anlayan Firişte, Murtaza Nizamşah'a saraydan uzaklaşmasını tavsiye etmiş ve hükümdar onu dinlemedi ve muhalifleri tarafından öldürüldü. Firişte ise eski arkadaşı olan Murtaza Nizamşah'ın oğlu Mirân Hüseyin sayesinde hayatını kurtarabildi. Ancak onun da kısa bir müddet sonra öldürülmesi üzerine buradan ayrılarak Bîcâpûr'a gitti (1589) ve Bîcâpûr hâkimi II. İbrâhîm Âdilşah'ın hizmetine girdi. Cihangir'in saltanatının başlarında II. İbrâhîm Âdilşah'ın elçisi olarak Lahor'a giden Firişte'nin bundan sonraki hayatı hakkında bilgi yoktur. Eserinde, Bahadır Han Fârûkî'nin 1033 (1623) yılında ölümüyle ilgili olarak geçen bir kayıt eğer daha sonra ilâve edilmişse onun bu tarihte hayatta olduğunu gösterir.